

Het homohuwelijk na invoering: voor- en tegenstanders

Marcel Lubbers, Eva Jaspers en Wout Ultee¹

Summary

Gay marriage after its introduction: supporters and objectors

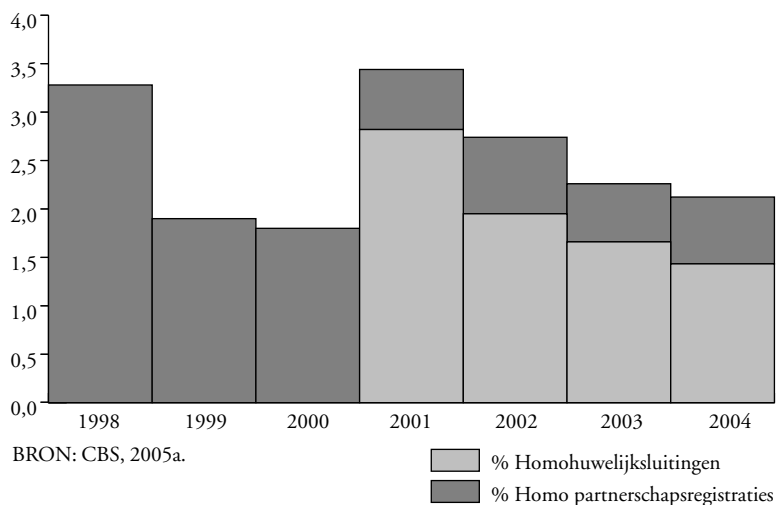
Sixty-five percent of the Dutch population disagrees largely or completely with the statement that gay marriage should be abolished, whereas sixteen percent agrees to it. In this article, we show which characteristics increase the likelihood to reject gay marriage. With information on family of origin, we show that the perception of mother's attitude towards homosexuality during one's youth strongly affects rejecting gay marriage. But the strongest determinant comes from socialization by ways of religious institutions. Here, attending religious services is more important than the distinction between various denominations. A lower education enhances particularly the chance to be neutral regarding abolishing gay marriage, whereas field of education has no effect. Moreover, we show that men and non-western immigrants have a larger likelihood to reject gay marriage.

1. Inleiding

Het homohuwelijk was een van de belangrijkste strijdpunten in de jongste Amerikaanse verkiezingen. Bush wierp zich op als de beschermer van het traditionele instituut, waarvan paren van hetzelfde geslacht uitgesloten dienden te worden. Conservatieve Amerikanen zouden massaal naar de stembus zijn gekomen om het zogenaamde morele verval tegen te gaan. In elf staten kon gelijktijdig met de presidentsverkiezingen gekozen worden voor of tegen een grondwettelijk verbod op het homohuwelijk; in al deze staten werd het homohuwelijk bij meerderheid in de ban gedaan.² Kort daarvoor kopte de *International Herald Tribune* hoe de VS zouden kunnen leren van Nederland wat betreft de openstelling van het huwelijk voor homoparen (Sennott, 2004).

In hoeverre het storm loopt op de Nederlandse homohuwelijksmarkt is moeilijk aan te geven, omdat we het aantal homo's niet kennen.³ Uit cijfers van het CBS blijkt dat in het jaar van invoering, 2001, er 2414 homohuwelijken waren; 2,9 procent van de gesloten huwelijken. In 2002 en 2003 lag dit percentage op 2,1 procent respectievelijk 1,9 procent. In 1998 was partnerschapregistratie voor homoseksuele paren reeds mogelijk geworden. Het aantal partnerschapregistraties tussen partners van hetzelfde geslacht is na de invoering van het homohuwelijk

Figuur 1: Partnerschapregistraties en huwelijkssluitingen tussen personen van hetzelfde geslacht als percentage van het totaal aantal partnerschapregistraties plus huwelijkssluitingen in het betreffende jaar

in 2001 (uiteraard) gedaald. In 2004 was 2,1 procent van alle huwelijkssluitingen en partnerschapregistraties tussen partners van hetzelfde geslacht (zie figuur 1).

In Nederland kwam ten tijde van de invoering van het homohuwelijk kritiek met name uit religieuze hoek. Bovendien gaven verscheidene ambtenaren van de burgerlijke stand aan gewetensbezwaren te hebben als ze een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht moesten sluiten. In 2001 werd in Leeuwarden een ambtenaar ontslagen na haar herhaaldelijke weigering om homo's te trouwen. In een kwaliteitskrant in 1996 bracht de socioloog De Swaan, onder beroep op de mening van een lesbische kennis, zijn tegenzin met betrekking tot het homohuwelijk tot uitdrukking (De Swaan, 1996).⁴

De laatste jaren lijkt de goedkeuring van het homohuwelijk inzet te zijn geworden om inburgering van allochtonen af te dwingen, waarbij 'moderne autochtonen' zich plaatsten tegenover 'traditionele allochtonen'. Het voorval met een Amerikaanse homoactivist in april 2005, die in Amsterdam – zoals men vermoedt – door Nederlandse Marokkanen in elkaar werd geslagen, deed deze discussie verder oplaaien. In dagbladen verschenen artikelen over toenemende agressie tegenover homoseksuelen. Al is volgens Kelley (2001) Nederland in internationaal perspectief buitengewoon tolerant tegenover homo's, een ander voorval, in de zomer van 2004, liet zien dat homoseksuele relaties ook een twistpunt zijn onder autochtone Nederlanders. Het homojongerenblad *Expreszo* dat die zomer werd verstrekt aan alle Nederlandse middelbare scholen met subsidie van het ministerie van Onderwijs, riep sterke afwijzende reacties op bij de directies van meerdere scholen. De woordvoerder van *Expreszo* wees erop dat deze negatieve reacties niet enkel kwamen van directeuren van zogenoemde zwarte scholen, maar vooral van 'scholen met de bijbel'. Deze vertegenwoordigers vonden óf de manier om leerlingen en ouders te con-

fronteren met het onderwerp te expliciet dan wel het onderwerp zelf verwerpelijk en niet passend bij de school. Politici buitelden over elkaar heen om dit standpunt af te keuren.

De vragen die uit deze voorbeelden oprijzen zijn: in hoeverre keurt men in Nederland de openstelling van het instituut huwelijk voor paren van gelijk geslacht goed en welke factoren beïnvloeden de wens om het homohuwelijk te willen afschaffen?

2. Verwachtingen

Onze verwachtingen zijn afgeleid uit een socialisatietheorie. We maken daarbij onderscheid tussen primaire en secundaire socialisatie. Secundaire socialisatie heeft betrekking op de overdracht van waarden en normen door middel van instituties, zoals de kerk en de school en de mate waarin men daarin is geïntegreerd. Als 'zuiver' primaire socialisatie beschouwen we de invloed van de houding van de ouders. De invloed van bijvoorbeeld opleiding en religie van de ouders noemen we secundair-primaire effecten.

2.1 Primaire en secundair-primaire socialisatie

Overdracht van ouders op kinderen wordt beschouwd als een belangrijke bron voor vorming van attitudes (Dalhouse & Frideres, 1996; Jennings, 1984; Sears, 1975). Attitudes worden met name gevormd in de adolescentiefase en blijven daarna volgens de 'onveranderlijkheidsthese' (Glenn, 1980) stabiel. De invloed van de ouders kan derhalve in latere levensfasen teruggevonden worden. Recentelijk hebben Jansen en Kalmijn (2000) en Vollebergh, Iedema en Raaymakers (2001) voor Nederland laten zien dat houding van de moeder over sekserollen, respectievelijk haar sociaal-culturele opvattingen, van invloed zijn op de houding van hun kinderen, ook in hun latere leven. Voor het opinieklimaat in huis over homoseksualiteit nemen we net als deze auteurs de houding van iemands moeder als referentiepunt. Omdat uit eerder onderzoek is gebleken dat met name kerk en school belangrijke secundaire socialisatiebronnen zijn voor de attitude over homo's (Kelley, 2001; Van de Meerendonk & Scheepers, 2004), mogen we verwachten dat de mate waarin de ouders gelovig en geschoold zijn bijdragen aan de familiale overdracht van waarden over homoseksualiteit. We identificeren deze kenmerken van de ouders als secundair-primaire socialisatie-effecten.

Kerkelijke instellingen hebben veelal de norm dat homoseksualiteit afgekeurd moet worden. Wel hebben ze vaak het standpunt ingenomen dat een homoseksuele aanleg geen persoonlijke schuld is, 'maar op grondslag van de bijbel, die dit als ernstige afwijking aangeduid heeft (Gen 19, 1-29; Rom. 1, 24-27; I Kor. 6, 10; I Tim. 1, 10), altijd duidelijk gezegd dat homoseksuele handelingen op zich niet in orde zijn' (Stpiusx, 2005). Ook de reformatische Nederlandse kerken hanteren in het algemeen de zienswijze dat ze 'de homoseksuele mens aanvaarden, maar de homoseksuele praxis afwijzen' (Evangelische Omroep, 2005). De afwijzing was vroeger sterker dan in het huidige tijdsgewricht, maar ook in de nieuwe eeuw staan de meeste religies op zijn minst sceptisch tegenover het homohuwelijk. De rooms-katholieke kerk

heeft bij monde van de paus keer op keer het homohuwelijk afgewezen en zich openlijk achter de protestant Bush geschaard met zijn pleidooi voor een grondwettelijk verbod van het homohuwelijk. De brief van de Nederlandse bisschoppenconferentie waarmee de aandacht van kabinetsinformatuur Donner in 2002 wordt gevraagd voor een aantal zaken, lijkt ook in de lijn van Rome te liggen. Simonis (2002) schreef: 'Daarnaast is er de kwestie van de aanvaarding door het parlement van de mogelijkheid tot het zogenaamde "homohuwelijk", waardoor een wezenlijk fundament van de scheppingsordening en een eeuwenlang cultuurgegeven van de mensheid op ernstige wijze zijn aangetast.' In religieuze gezinnen zal bij de opvoeding in sterke mate de boodschap van de kerken zijn gevolgd. We verwachten dan ook dat wanneer de moeder religieus is, de kans op het afkeuren van het homohuwelijk groter is dan wanneer men door een niet-religieuze moeder is gesocialiseerd.

Kelley (2001) rapporteert dat het afkeuren van een seksuele relatie tussen twee volwassenen van hetzelfde geslacht in bijna alle landen van zijn onderzoek in sterkere mate voorkomt onder lager opgeleiden. Volgens Strand (1998) stimuleert een hogere opleiding openheid voor nieuwe ideeën. Van de Meerendonk e.a. (2004) doen dezelfde bevinding door erop te wijzen dat hoger opgeleiden meer kansen krijgen om cognitieve vaardigheden te ontwikkelen. Hierdoor zullen zij sterker gevolg geven aan het in onze samenleving geldende algemene gelijkheidsprincipe en sterker de normen onderschrijven die de gelijkheid tussen homo's en hetero's voorstaan. Passen we deze redenering toe op het thuisklimaat omtrent homoseksualiteit, dan verwachten we dat naarmate het opleidingsniveau van de moeder hoger is, kinderen een minder afwijzende houding hebben tegenover homoseksualiteit en derhalve het homohuwelijk minder sterk zullen afkeuren.

De effecten van secundair-primaire socialisatie komen erop neer dat zowel lidmaatschap van een kerk als het ontberen van opleiding ertoe hebben geleid dat moeders een meer afwijzende norm hadden over homoseksualiteit. De vragen doen zich derhalve voor in hoeverre primaire socialisatie, dat wil zeggen de overdracht van de houding van iemands moeder tegenover homoseksualiteit, heeft bijgedragen aan de houding van de respondenten, en in welke mate de verwachte effecten van moeders religie en moeders opleiding kunnen worden verklaard door haar houding.

2.2 Secundaire socialisatie

Een andere vraag die we willen beantwoorden is in hoeverre effecten van primaire socialisatie blijven bestaan wanneer we rekening houden met de zuivere secundaire socialisatie. We verwachten dat de eigen religiositeit een belangrijke predictor is voor het afkeuren van het homohuwelijk. Eerdere studies toonden aan dat religiositeit de belangrijkste bron is voor een negatieve houding tegenover homoseksualiteit (Kelley, 2001; Van de Meerendonk e.a., 2004), alhoewel in deze studies effecten van primaire socialisatie niet werden verdisconteerd. Gezien de hypothese dat integratie in groepen leidt tot normnaleving (Durkheim, 1897) verwachten we dat mensen die zichzelf als lid beschouwen van een kerk sterker voorstander zijn van het afschaffen van het homohuwelijk. Daarbij kunnen we verschillen verwachten tussen de denominaties.

'In christelijk Nederland zijn er diepgaande verschillen van inzicht betreffende homoseksualiteit,' zoals de EO het in 2005 verwoordde. Recentelijk leidde onder andere het liberale standpunt over homoseksualiteit van de tot één Protestantse Kerk Nederland (PKN) samengevoegde hervormde en gereformeerde kerken tot een afscheiding van een aantal gemeenten. De PKN vindt dat elke gemeente afzonderlijk haar standpunt moet innemen over het homohuwelijk. Daarmee wijkt de PKN af van de rooms-katholieke kerk en kleinere reformatorische kerken, zoals 'hersteld Nederlands hervormde kerk', 'voortgezette gereformeerde kerken Nederland', 'gereformeerde kerken vrijgemaakt' en 'vergadering van gelovigen'. We verwachten dat katholieken sterker voor het afschaffen van het homohuwelijk zijn dan protestanten (gereformeerden en Nederlands hervormden) en dat de overige christenen sterker de afschaffing van het homohuwelijk bepleiten dan katholieken en protestanten. Mensen met een niet-christelijk geloof zullen eveneens sterker de afschaffing van het homohuwelijk onderschrijven dan buitenkerkelijken. Ook de islam en het jodendom staan negatief tegenover homoseksualiteit (Nahas & Van der Heijden, 2005; Shokeid, 1995). De verschillen in de mate van afkeuring van het homohuwelijk tussen de denominaties kunnen deels verklaard worden door de mate waarin de kerkgang binnen deze religies verschilt. Ook verwachten we dat de religieuze omgeving een rol speelt bij het afkeuren van het homohuwelijk. Naarmate het percentage gelovigen in de omgeving groter is, zal dit leiden tot een sterkere druk op de kerkelijke normnaleving. We verwachten dat een groter percentage protestanten in de omgeving en een groter percentage katholieken in de omgeving de kans vergroten op het willen afschaffen van het homohuwelijk.

Van de Meerendonk e.a. (2004) onderzochten in hoeverre voormalige kerkleden weerstand hebben tegen gelijke rechten voor homo's met betrekking tot adoptie, huisvesting en erfrecht. Uit hun resultaten bleek dat voormalig gereformeerden in sterkere mate dan de mensen zonder religieus verleden weerstand hebben tegen gelijke rechten. De andere 'gevalen' kerkleden wijken echter niet af van de mensen die niet religieus gesocialiseerd zijn, in overeenstemming met de voor hen opgestelde hypothese. We kunnen echter ook uitgaan van de socialisatiehypothese. We verwachten dan dat de socialiserende invloed van de kerk met betrekking tot homoseksuele relaties nog doorwerkt in de latere levensfasen. Alhoewel kerkverlating gestoeld kan zijn op vertwijfeling over de opvattingen van de kerk, bijvoorbeeld over homoseksualiteit, is het niet noodzakelijk dat kerkverlating altijd gevolgd wordt door een verandering in opvattingen. Gemiddeld genomen zullen voormalige kerkleden iets sterker voorstander zijn van het afschaffen van het homohuwelijk dan niet religieus gesocialiseerde mensen. We verwachten derhalve dat het verwachte positieve effect van moeders religie (religie gaat samen met afkeuren van het homohuwelijk) blijft bestaan wanneer we controleren voor de invloed van de eigen religie.

Het tweede aspect van zuivere secundaire socialisatie dat van belang wordt geacht, is opleiding. We verwachten dat een hoger opleidingsniveau samengaat met een minder sterke afkeuring van het homohuwelijk. Dit is een van de effecten van secundaire socialisatie die de effecten van primaire socialisatie kunnen verminderen. De recente hypothese over studierichtingen als overdrachtskanalen van specifieke kennis en vaardigheden (Van de Werfhorst & De Graaf, 2004) passen we toe op ons onderwerp. Studierichtingen verschillen onderling ondermeer in de

mate waarin ze het inzicht overdragen dat verschillende seksuele relaties tussen mensen mogelijk zijn. Zo wordt op veel lerarenopleidingen en opleidingen in de gezondheidszorg aandacht besteed aan het omgaan met homoseksualiteit. We verwachten daarom dat mensen die studierichtingen hebben gevolgd die de mens en menselijke relaties centraal stellen minder afwijzend staan tegenover het homohuwelijk.

Kerk en opleiding komen samen in het soort school dat men heeft bezocht. 'Scholen met de bijbel' zullen in sterkere mate de visie van de kerk hebben verkondigd. Alhoewel we niet denken dat op veel lagere scholen reeds uitgebreid aandacht wordt geschonken aan alleen al het bestaan van homoseksualiteit, verwachten we desalniettemin dat de vanzelfsprekendheid van heterorelaties in sterkere mate naar voren komt op christelijke scholen. De norm van de 'heteroseksuele school' (Overbeek & Renkens, 1998) poogt men overigens met hulp van het ministerie van Onderwijs te veranderen (Tielman, 2003).

2.3 Andere socialisatiebronnen

Als andere socialisatiebronnen nemen we ten eerste het land van herkomst. In geen enkel ander land heeft men een dergelijke tolerante houding tegenover homoseksualiteit als in Nederland (Kelley, 2001). We verwachten dan ook dat nieuwkomers die niet gesocialiseerd zijn in deze liberale Nederlandse opvatting, negatiever staan tegenover het homohuwelijk dan autochtonen. We verwachten dat westerse allochtonen iets sterkere voorstanders zijn van het afschaffen van het homohuwelijk dan autochtone Nederlanders. De verschillen zouden echter klein kunnen zijn. In België (2003), Canada, Spanje en het Verenigd Koninkrijk (2005) is het homohuwelijk immers ook ingevoerd en in Denemarken kent men langer dan in Nederland een rechtsgeldig instituut voor homorelaties (sinds 1989). Veel landen hebben bepalingen die in vergaande vorm gelijke rechten aan homoparen toekennen, alhoewel discriminatie blijft bestaan als het op trouwen aankomt. We verwachten evenwel dat allochtonen van niet-westerse afkomst beduidend sterker voor het afschaffen van het homohuwelijk zijn. Veel niet-westerse landen kennen immers nog strafvervolgning van homoseksuelen, oplopend tot de doodstraf in Iran.

Een volgende hypothese is dat mensen die zijn opgegroeid in een periode waarin geheel anders over homoseksualiteit werd gedacht dan nu, meer moeite hebben met de verheffing van homorelaties tot huwelijken. Leeftijd staat hier voor een cohorteffect. De verwachting is niet zozeer dat men zich sterker tegen het homohuwelijk keert met het ouder worden, maar dat mensen geboren in een tijd waarin homoseksualiteit nog een taboe was (Hekma, 2004), op latere leeftijd in sterkere mate problemen blijven hebben met het toelaten van mensen van hetzelfde geslacht tot het instituut huwelijk.

Mannen hebben vaker een negatieve attitude tegenover homoseksualiteit dan vrouwen (Plummer, 2001). Kelley (2001) wijst erop dat de geslachtsverschillen met name sterk zijn in de Scandinavische landen. Kite en Whitley (1996) vinden dit verschil alleen waar het de houding jegens homoseksuele mannen betreft. Zij vinden geen verschil in de mate waarin mannen en vrouwen afwijzend staan tegenover lesbische vrouwen. Net als in het Engels wordt ook in het Nederlands een verwijzing naar homoseksuelen eerder opgevat als slaand op man-manparen

dan op lesbische stellen, wat mogelijk een reden is voor de gevonden verschillen tussen mannen en vrouwen in de mate waarin zij homoseksuelen afwijzen. Parrott, Adams en Zeichner (2002) stellen dat het door hen gevonden verband tussen misogynie en een negatieve houding ten opzichte van homoseksuele mannen verklaard moet worden met een ervaren dreiging. Masculiene mannen zouden zich bedreigd voelen door alle uitingen van vrouwelijkheid, of die nu afkomstig zijn van vrouwen of van (sommige) homoseksuele mannen. Ook voor Nederland verwachten we dat vrouwen minder sterk voor het afschaffen van het homohuwelijk zijn.

Onze laatste hypothese luidt dat personen in heteroseksuele huwelijksrelaties sterker het homohuwelijk afkeuren dan heteroseksuelen die ongehuwd samenwonen. Heteroseksueel gehuwden zouden sterker dan anderen het instituut huwelijk kunnen zien als een exclusieve verbintenis voor mannen en vrouwen en het feit dat het huwelijk ook voor anderen is opengesteld kunnen beleven als een devaluatie van hun verbintenis. Van samenwonende homoseksuelen verwachten we dat zij het homohuwelijk het minst sterk afkeuren.

3. Data

De data waarmee we onderzoeken in hoeverre en waarom Nederlanders vinden dat het homohuwelijk dient te worden afgeschaft, stammen uit de *Familie-enquête Nederlandse Bevolking 2003* (De Graaf, De Graaf, Kraaykamp & Ultee, 2003). Het betreft een survey uit 2003 naar de levensloop en leefsituatie van de Nederlandse bevolking tussen 18 en 70 jaar oud. Mensen die gehuwd of ongehuwd met een partner samenwonen, zijn oververtegenwoordigd. In de FNB 2003 zijn interviews met 1217 primaire respondenten gerealiseerd.

4. Meetinstrumenten

De afhankelijke variabele is met één uitspraak voorgelegd aan de respondenten, waarin de stelling luidde 'het homohuwelijk dient te worden afgeschaft'.⁵ Zoals is weergegeven in tabel 1, is het grootste deel van de respondenten het helemaal of grotendeels oneens met de stelling dat het homohuwelijk afgeschaft dient te worden (65,4 procent). Een minderheid van 15,9 procent is voor afschaffing van het homohuwelijk. Nog eens 18,7 procent heeft zich in de middencategorie geplaatst. Dertien respondenten met een ontbrekende waarneming zijn buiten beschouwing gelaten. De scheve verdeling van deze variabele laat geen lineaire regressie toe, daargelaten dat we met een ordinale variabele van doen hebben. In een ordinale regressie-analyse bleek de assumptie van de parallelle regressielijnen te worden geschonden (vergelijk Long, 1997). Daarom voeren we multinomiale regressie-analyses uit, waarbij we de kansen schatten om voorstander van afschaffing te zijn of neutraal te zijn versus de kans om tegenstander van afschaffing van het homohuwelijk te zijn.

Tabel 1: *Frequentieverdeling van de vraag of het homohuwelijk afgeschaft dient te worden (n = 1204)*

Het homohuwelijk dient te worden afgeschaft	%	
(1) Helemaal mee oneens	49,7	} 65,4
(2) Grotendeels mee oneens	15,7	
(3) Niet eens/niet oneens	18,7	18,7
(4) Grotendeel mee eens	3,8	} 15,9
(5) Helemaal mee eens	12,1	

BRON: Familie-enquête Nederlandse Bevolking, 2003.

Kenmerken van het gezin van herkomst: we beperken ons tot de kenmerken van de moeder toen de respondent rond de 15 jaar oud was. We onderzoeken in hoeverre haar religiositeit, haar opleidingsniveau en haar houding tegenover homoseksualiteit op vijftienjarige leeftijd van de respondent van invloed zijn op de houding van de respondent nu. Deze drie kenmerken zijn gemeten door middel van retrospectieve vragen. Uit onze dataset blijkt dat respondenten wat vaker een geldig antwoord geven op de opgenomen kenmerken van de moeder dan op die van de vader.

Houding van de moeder tegenover homoseksualiteit: in de schriftelijke vragenlijst hebben we respondenten gevraagd terug te denken aan hun puberteit en aan hen gevraagd een inschatting te maken van de houding die de moeder toen had. Uiteraard beseffen we de problemen met deze meting, aangezien ze vertekend kan zijn door de huidige houding van de respondent. Alwin, Cohen en Newcomb (1991) laten echter zien dat een retrospectieve meting, ook over een periode van vijftig jaar, sterk correleert met de eerder opgegeven houding. De Vries (2006) vindt dat een retrospectieve meting betreffende politieke voorkeur van de ouders nauwelijks gecorrigeerd hoeft te worden voor meetfouten. Verder hielden we de vraag zo algemeen mogelijk, namelijk, 'Hoe dacht uw moeder over homoseksualiteit?', voorafgegaan door de inleiding onder het kopje 'opvattingen ouders':

In sommige gezinnen wordt niet zomaar over alle onderwerpen gesproken. Daarom kan het moeilijk zijn om aan te geven hoe uw ouders precies dachten. Probeert u alstublieft toch zo goed mogelijk een inschatting te maken van de opvattingen van uw ouders toen u ongeveer 15 jaar oud was.

De categorieën liepen van 'sterk afkeurend' naar 'sterk goedkeurend'. Daarnaast werd een 'weet echt niet'-mogelijkheid geboden, waarmee we probeerden tot een minder problematische meting te komen. In de analyse namen we 'weet echt niet' ook als dummy op. Voor de huidige analyse hebben we de andere categorieën ingedeeld in 'afkeurend', 'neutraal' en 'goedkeurend'. De neutrale houding deed dienst als referentiecategorie. In tabel 2 presenteren we de frequentieverdeling van de houding van moeder over homoseksualiteit. Naast deze percentages hebben

we de antwoorden van de respondent gezet op dezelfde vraag over zijn of haar mening nu. Zoals verwacht, rapporteren respondenten dat hun moeder vaker een negatieve houding had dan zijzelf tegenwoordig hebben. Bijna eenderde van de respondenten geeft aan dat hun moeder afkeurend over homoseksualiteit dacht. Eén op de zes respondenten (18,1 procent) kan geen inschatting maken hoe de moeder dacht. Van de respondenten heeft bijna de helft momenteel een duidelijk goedkeurende houding, terwijl dat maar aan 13,8 procent van de moeders vroeger wordt toegeschreven. Deze bevindingen versterken ons vertrouwen in de meting van de vroegere houding van iemands moeder.

Tabel 2: Frequentieverdeling van de opvatting van de moeder over homoseksualiteit toen respondent rond de 15 jaar oud was en van de huidige opvatting van de respondent zelf (n=1204)

	Respondent over moeder	respondent zelf
Goedkeurend	13,8	45,5
Neutraal	35,2	40,5
Afkeurend	32,9	13,8
Weet het echt niet	18,1	0,2

BRON: Familie-enquête Nederlandse Bevolking, 2003.

Opleidingsniveau moeder: respondenten zijn gevraagd naar het hoogst genoten opleidingsniveau van hun moeders. De mogelijke antwoorden zijn ingedeeld in zeven categorieën: 'lager onderwijs' (37,6 procent), 'lager beroepsonderwijs' (29,0 procent), 'mavo' (15,5 procent), 'middelbaar beroepsonderwijs' (6,6 procent), 'havo en vwo' (5,0 procent), 'hoger beroepsonderwijs' (4,4 procent) en 'universitair onderwijs' (1,8 procent). Als respondenten opgaven dat ze niet wisten wat het opleidingsniveau van hun moeder was of als ze geen moeder hadden (n = 51; 4,2 procent), vervingen we de ontbrekende waarneming op deze variabele door het gemiddelde opleidingsniveau van moeders.

Religie moeder: we hebben het kerkbezoek van de moeder opgenomen om haar mate van religiositeit na te gaan. Respondenten konden aangeven of hun moeder 'nooit' de kerk of geloofsgemeenschap bezocht, 'één of enkele keren per jaar', 'ongeveer één keer per maand', 'ongeveer één keer per week' of 'vaker dan één keer per week'. Van de respondenten geeft 34 procent aan dat de moeder nooit de kerk of geloofsgemeenschap bezocht, 43 procent antwoordde dat de moeder eens of vaker per week de kerk of geloofsgemeenschap bezocht. De vijf antwoordmogelijkheden zijn gecodeerd naar het aantal keer per maand dat de moeder de kerk of de geloofsgemeenschap bezocht, zodat de afstanden tussen de antwoordmogelijkheden corresponderen met de verschillen in de mate waarin de kerk werd bezocht.

Kenmerken van de respondent, kerklidmaatschap: de respondent is gevraagd of hij of zij zichzelf beschouwt als lid van een kerk of geloofsgemeenschap en zo ja, welke kerk of geloofsgemeenschap dit betreft. Voor de christelijke denominaties hebben we de indeling uit de vragen-

lijst aangehouden, waarin onderscheid werd gemaakt naar 'rooms-katholiek' (24,1 procent), 'Nederlands hervormd' (10,7 procent), 'gereformeerd' (6,1 procent) en 'overig christelijk' (4,4 procent). Omdat we in 2003 data verzamelden en de Protestantse Kerk Nederland in 2004 is ontstaan, kunnen we geen onderscheid maken tussen de leden van Protestantse Kerk Nederland en de leden van de daarvan afgesplitste kerken. Van de niet-christelijke denominaties was enkel de groep moslims als een aparte categorie opgenomen. Aangezien het aantal moslims in de data klein was ($n=12$), besloten we ze samen te voegen met de overige respondenten die tot een andere geloofsgemeenschap behoren dan een christelijke in de categorie 'niet-christelijk', die 1,6 procent van de respondenten bevat.

Religieuze school: bijna driekwart (70,8 procent) van de respondenten heeft een lagere school bezocht met een religieuze grondslag. De verschillende religieuze richtingen die genoemd zijn, zijn samengevoegd tot één categorie 'school met religieuze grondslag'.

Religieuze omgeving: om te bezien of iemands religieuze omgeving een rol speelt met betrekking tot de mate waarin men tegen het homohuwelijk is, hebben we twee maten voor de religiositeit in de woonstreek van de respondent opgenomen. Daartoe hebben we gegevens van het CBS (2005b) over COROP-gebieden (waarvan er veertig zijn in Nederland) gekoppeld aan de *Familie-enquête*. Voor het opnemen van een fijnere maat (het percentage religieuzen per gemeente) ontbreken gegevens. Het CBS stelt het cijfer over het percentage leden van bepaalde kerken vast aan de hand van de continue POLS-surveys. Daarin wordt respondenten de vraag gesteld of men zich als lid van een kerk beschouwt en, zo ja, van welke kerk. De aggregaten van de periode 2000-2003 zijn opgenomen in de huidige analyses. We maken daarbij onderscheid in het percentage katholieken en het percentage protestanten, samengesteld uit de som van het percentage Nederlands hervormden en gereformeerden. Het percentage katholieken loopt uiteen van 2,8 procent (Delfzijl en omgeving) tot 81,6 procent (Midden-Limburg). Het percentage protestanten is minimaal 1,5 procent (Midden-Limburg) en maximaal 50,3 procent (Noord-Overijssel).

Kerkbezoek: de frequentie waarmee respondenten momenteel de vieringen en diensten bezoeken van hun kerk of geloofsgemeenschap is rechtstreeks gevraagd en loopt in vijf categorieën van 'vrijwel nooit' naar 'vaker dan één keer per week'. De antwoorden zijn, net als voor het kerkbezoek van de moeder, gecodeerd naar het aantal keer per maand dat de kerk of geloofsgemeenschap wordt bezocht.

Opleidingsniveau en -richting: iemands hoogste opleidingsniveau is op dezelfde manier ingedeeld als die van de moeder. Na lineariteitstoetsen is besloten beide metingen als interval determinanten op te nemen en geen onderscheid te maken naar de opleidingscategorieën. Naast het opleidingsniveau is er een indeling gemaakt van de opleidingsrichting. In totaal zijn dertien richtingen onderscheiden, naast de richting 'algemeen onderwijs' (31,2 procent van de respondenten). In een aantal categorieën bevinden zich echter nauwelijks respondenten, waardoor we besloten hebben deze in te delen in drie grotere stromen. De richtingen 'onderwijskundig', 'kunst', 'sociaal-cultureel', '(para)-medisch' en 'persoonlijke verzorging' zijn samengebracht onder de noemer 'sociaal-cultureel/medisch' (28,7 procent), de richtingen 'talen/geschiedenis', 'economisch/administratief/commercieel' en 'juridisch/bestuurlijk' zijn samengevoegd in de

categorie 'talen/economisch' (19,9 procent) en ten slotte zijn de richtingen 'agrarisch', 'wiskunde/natuur', 'technisch', 'transport/communicatie' en 'openbare orde/veiligheid' samengenomen tot de categorie 'technisch/agrarisch' (20,2 procent).

Samenlevingsvorm, sekse en leeftijd: respondenten in een eenpersoonshuishouden worden onderscheiden van de overige respondenten, die zijn ingedeeld in 'heteroseksuele relatie, gehuwd', 'heteroseksuele relatie, ongehuwd samenwonend' en 'homoseksuele relatie'. Vijftien respondenten voeren een huishouden waarbij beide partners hetzelfde geslacht hebben. Van de eenpersoonshuishoudens weten we echter niet of de respondent relaties onderhoudt met, dan wel een voorkeur heeft voor iemand van hetzelfde of het andere geslacht. Sekse en leeftijd zijn rechtstreeks gemeten en worden als zodanig opgenomen.

Herkomst: om het land van herkomst van de respondent te meten, is de allochtonen-definitie genomen zoals door het CBS wordt gehanteerd. Hierbij wordt bekeken of tenminste één van beide ouders de wieg had staan in het buitenland. Van de 126 allochtone respondenten heeft 67,5 procent een westerse en 32,5 procent een niet-westerse herkomst.

5. Resultaten

Om onze vraag te beantwoorden welke categorieën in sterkere mate voorstander zijn van het afschaffen van het homohuwelijk, hebben we multinomiale logistische regressies uitgevoerd. We schatten de kansen om voor het afschaffen van het homohuwelijk te zijn dan wel om een neutrale houding daarover te hebben versus de kans om tegen de afschaffing van het homohuwelijk te zijn. We presenteren de resultaten van deze analyses in een aantal elkaar opvolgende modellen, weergegeven in de tabellen 3a en 3b. We beginnen de modellen met de kenmerken van het gezin van herkomst. Eerst de secundair-primaire kenmerken, namelijk moeders opleidingsniveau en moeders kerkbezoek, vervolgens voegen we het primaire kenmerk, moeders houding ten aanzien van homoseksualiteit, toe. Hierna nemen we de secundaire socialisatiekenmerken op, die we ook voor de moeder hebben opgenomen: opleidingshoogte en religie van de respondent. In het vierde model geven we hier verder invulling aan door de denominaties uit te splitsen, alsook de opleidingsrichtingen op te nemen. In model vijf nemen we de overige kenmerken op.

Respondenten wier moeder tijdens de socialisatiefase vaker een kerk of geloofsgemeenschap bezocht, hebben een grotere kans om tegenstander te zijn van het homohuwelijk, zoals we hadden voorspeld. Ook de kansverhouding om neutraal te staan versus tegenstander van afschaffing is groter naarmate de moeder vaker de kerk bezocht. Een lagere opleiding van de moeder vergroot de kans weliswaar om voor het afschaffen te zijn, maar de effectparameter is maar net significant bij $p < 0,10$. Een lagere opleiding van de moeder vergroot met name de kans om neutraal te staan in de kwestie tegenover de kans om het homohuwelijk niet te willen afschaffen. De verklaringkracht van het model (Nagelkerke $R^2 = 0,09$) komt met name op het conto van het kerkbezoek van de moeder.

In model 2 tonen we dat respondenten wier moeder vroeger homoseksualiteit goedkeurde,

een beduidend kleinere kans hebben om het homohuwelijk af te keuren of er neutraal tegenover te staan dan respondenten wier moeder als neutraal werd ingeschat ($B = -1,488$ respectievelijk $B = -1,613$). Daarnaast blijkt dat kinderen van moeders die homoseksualiteit afkeurden, een veel grotere kans hebben om het homohuwelijk af te keuren dan de respondenten met 'neutrale moeders' ($B = 0,929$). Respondenten die de houding van hun moeder echt niet kunnen inschatten blijken een grotere kans te hebben om neutraal te staan tegenover het homohuwelijk versus de kans om het goed te keuren, in vergelijking met respondenten wier moeder als 'neutraal' werd ingeschat.

Tabel 3a: Multinomiale logistische regressie van voorstanders en 'neutralen' van het afschaffen van het homohuwelijk versus tegenstanders van het afschaffen van het homohuwelijk. Modellen 1 tot en met 3 ($n = 1204$)

Modellen	1 Voor afschaffen	1 Neutraal op afschaffen	2 Voor afschaffen	2 Neutraal op afschaffen	3 Voor afschaffen	3 Neutraal op afschaffen
	B	B	B	B	B	B
Constante	-2,000	-1,321	-2,302	-1,365	-2,905	-1,782
Kenmerken moeder						
Opleidingsniveau moeder	-0,102~	-0,142*	-0,006	-0,053	0,072	0,029
Kerkbezoek moeder	0,260**	0,112**	0,208**	0,092**	0,139**	0,088*
Houding moeder over homoseksualiteit						
- (Sterk) Goedkeurend			-1,488**	-1,613**	-1,397**	-1,545**
- Neutraal ^a						
- (Sterk) Afkeurend			0,929**	0,019	0,918**	0,005
- Weet niet			0,327	0,553**	0,293	0,494*
Kenmerken respondent						
Opleiding					-0,143**	-0,173**
Kerklidmaatschap						
- Nee ^a						
- Ja					1,081**	0,116
Religieuze school						
- Nee ^a						
- Ja					0,121	0,038
% Protestanten COROP					0,020*	0,022*
% Katholieken COROP					-0,001	0,009~
Model χ^2	92,90		181,11		242,52	
χ^2 verandering	92,90**		88,21**		61,41**	
Δ Vrijheidsgraden	4		6		10	
Nagelkerke R^2	0,09		0,17		0,22	

~ = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

^a Referentiecategorie.

BRON: Familie-enquête Nederlandse Bevolking, 2003.

In het tweede model zien we tevens dat de directe effecten van moeders opleidingsniveau en kerkbezoek sterk afnemen. Het opleidingsniveau is zelfs niet meer significant. We concluderen dat moeders met een lage opleiding en frequenter kerkbezoek een sterker afkeurende houding tegenover homoseksualiteit hadden en dat daarom hun kinderen een grotere kans hebben om het homohuwelijk af te keuren. Overigens blijkt uit de toegenomen verklaringskracht van het model dat de houding van de moeder niet slechts de secundair-primaire socialisatie-effecten van moeders opleiding en religie verklaart, maar tevens een groot deel voor eigen rekening neemt (Nagelkerke R^2 neemt toe van 0,09 naar 0,17). Berekenen we de geschatte kans op het willen afschaffen van het homohuwelijk – voor de gemiddelde waarden op moeders opleiding en kerkbezoek (1,33 respectievelijk 2,31) – dan ligt dit op 3,5 procent voor kinderen van moeders met een goedkeurende houding, op 13,8 procent voor kinderen van ‘neutrale moeders’ en op 28,9 procent voor kinderen van moeders met een afkeurende houding.

In het derde model van tabel 3a voegen we opleidingsniveau en religie van de respondent toe, alsook of de respondent een lagere school heeft bezocht met religieuze signatuur en het percentage protestanten en katholieken in de regio. Opleidingshoogte beïnvloedt, in overeenstemming met eerder onderzoek, de houding tegenover homoseksualiteit, zoals blijkt uit het significante negatieve effect. Naarmate het opleidingsniveau hoger is, is de kans kleiner dat men het homohuwelijk wenst af te schaffen ($B = -0,143$). De kans om neutraal te staan tegenover het afschaffen van het homohuwelijk versus tegenstander te zijn van het afschaffen, wordt eveneens beduidend kleiner naarmate de opleiding stijgt ($B = -0,173$). Zoals verwacht, vinden we ook een sterk effect van het al dan niet religieus zijn van de respondent. Het effect van het bezoeken van een religieuze school is in de verwachte richting, maar niet significant. Daarnaast vinden we een klein effect van de regio waarin men woont; indien er meer protestanten in de regio wonen, heeft men een grotere kans om afwijzend te staan tegenover het homohuwelijk. Dit omgevings-effect duidt erop dat wanneer een afwijzende norm sterker aanwezig is, zij met grotere kans wordt overgenomen bij de beoordeling van het homohuwelijk, ook door buitenkerkelijken.

De verklaringskracht van het derde model neemt duidelijk toe ten opzichte van het tweede model. De Nagelkerke R^2 stijgt naar 0,22. Overigens merken we op dat in dit derde model het effect van moeders houding tegenover homoseksualiteit weliswaar iets in grootte afneemt, maar nog altijd sterk genoemd kan worden. De invloed van moeders kerkbezoek wordt wel beduidend minder sterk, maar is nog steeds significant. De directe invloed van de houding van de moeder en van haar kerkbezoek blijven dus bestaan naast de invloed van het eigen opleidingsniveau en het eigen kerklidmaatschap.

In tabel 3b presenteren we de modellen 4 en 5. In model 4 voegen we opleidingsrichting en denominatie van de respondent toe. Uit dit model kunnen we opmaken of de verfijning in de metingen van opleiding en religie ertoe doen. Het antwoord hierop is bevestigend. De Nagelkerke R^2 stijgt naar 0,26. Van de opleidingsrichtingen is één parameter significant; respondenten met een technisch/agrarische richting hebben een grotere kans om voor de afschaffing van het homohuwelijk te zijn, in vergelijking met sociaal-cultureel/medisch opgeleiden. Mensen die lid zijn van de verschillende denominaties wijken significant af van de buitenkerkelijken, behalve de katholieken.⁶ De effectparameters van de Nederlands hervormden ($B =$

Tabel 3b: Multinomiale logistische regressie van voorstanders en 'neutralen' van het afschaffen van het homohuwelijk versus tegenstanders van het afschaffen van het homohuwelijk. Modellen 4 en 5 (n = 1204)

Modellen	4 Voor afschaffen	4 Neutraal op afschaffen	5 Voor afschaffen	5 Neutraal op afschaffen
	B	B	B	B
Constante	-3,303	-1,982	-3,895	-2,462
Kenmerken moeder				
Opleidingsniveau moeder	0,003	0,024	0,010	0,024
Kerkbezoek moeder	0,124**	0,086*	0,007	0,053
Houding moeder over homoseksualiteit				
- (Sterk) Goedkeurend	-1,537**	-1,523**	-1,347**	-1,474**
- Neutraal ^a				
- (Sterk) Afkeurend	0,784**	0,002	0,667**	-0,071
- Weet niet	0,303	0,499*	0,115	0,390~
Kenmerken respondent				
Hoogst voltooide opleiding	-0,121*	-0,171**	-0,119~	-0,175**
Studierichting				
- Algemeen	0,359	0,175	0,248	0,032
- Soc-cult/medisch ^a				
- Talen/bestuurlijk	0,327	0,355	0,132	0,208
- Technisch/agrarisch	0,771**	0,555*	0,507	0,256
Kerklidmaatschap				
- Buitenkerkelijk ^a				
- RK	0,370	0,165	0,136	0,144
- NH	1,226**	-0,060	0,884**	-0,083
- Gereformeerd	1,373**	0,212	0,718~	0,080
- Overig christelijk	2,403**	0,198	1,447**	-0,064
- Anders, niet-christelijk	1,446*	0,457	0,111	-0,197
Religieuze school				
- Nee ^a				
- Ja	0,229	0,026	0,397	0,112
% Protestanten COROP	0,016	0,021*	0,013	0,023*
% Katholieken COROP	0,006	0,008	0,007	0,009
Samenlevingsvorm				
- Hetero, gehuwd ^a				
- Hetero, samenwonend			-0,378	0,451
- Homo, gehuwd/samenwonend			^b	-1,111
- Alleenstaand			0,027	-0,069
Geslacht				
- Man			0,656**	0,484**
- Vrouw ^a				
Leeftijd			0,010	0,007
Herkomst				
- Nederland ^a				
- Westerse landen			0,025	-0,052
- Niet-westerse landen			1,597**	0,993*
Kerkbezoek			0,395**	0,141*
Model χ^2	286,05		368,72	
χ^2 verandering	43,53**		82,67**	
Δ Vrijheidsgraden	16		16	
Nagelkerke R ²	0,26		0,32	

~ = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

^a Referentiecategorie. ^b Geen waarnemingen van voorstander van het afschaffen van het homohuwelijk onder homo's, waardoor dit effect niet geschat kan worden.

BRON: Familie-enquête Nederlandse Bevolking, 2003.

1,226), gereformeerden ($B = 1,373$) en niet-christenen ($B = 1,446$) zijn ongeveer even groot. Overige christenen blijken een zeer veel sterkere kans te hebben om het homohuwelijk te verwerpen in vergelijking met buitenkerkelijken ($B = 2,403$).

De verschillen tussen de denominaties worden, zo leert model 5 in tabel 3b, voor het grootste deel verklaard door de verschillen in de mate van integratie, afgemeten aan kerkbezoek. Het sterke effect hiervan – hoe vaker de kerk of de geloofsgemeenschap wordt bezocht, des te groter de kans dat men het homohuwelijk afkeurt – tezamen met de sterke afname van de verschillen tussen de denominaties in model 5, geven aan dat de mate waarin men geïntegreerd is in de religie van groter belang is dan de denominatie zelf.

Het effect van het kerkbezoek van de moeder verdwijnt nadat het kerkbezoek van de respondent zelf is opgenomen. Het effect is volledig geïnterpreteerd door de houding van de moeder over homoseksualiteit en religiositeit van de respondent. In andere woorden, naast moeders houding is het de eigen religie die bepaalt of men al dan niet het homohuwelijk afkeurt. Moeders religie is daarbovenop niet direct van invloed.

Uit model 5 maken we verder op dat westerse allochtonen niet verschillen van de autochtone Nederlanders in hun afkeuring van het homohuwelijk. Onder niet-westerse allochtonen is de kans dat het homohuwelijk wordt afgekeurd groter dan onder autochtonen. De kans om een neutrale houding tegenover het homohuwelijk te hebben versus tegen het afschaffen van het homohuwelijk te zijn, is eveneens groter onder niet-westerse allochtonen dan onder autochtonen. We vinden geen effect van leeftijd, waar we een significant positief effect hadden verwacht. Homo's zijn – uiteraard – minder vaak voorstander van het afschaffen van het homohuwelijk. Omdat er geen enkele homo in de data voor het afschaffen is, kunnen we echter geen effectparameter berekenen in het model waarin de kans op voorstanders van het afschaffen van het homohuwelijk wordt geschat. Samenwonende hetero's en alleenstaanden verschillen niet van gehuwde hetero's in hun afwijzing van het homohuwelijk. Mannen, ten slotte, blijken een significant grotere kans te hebben dan vrouwen om het homohuwelijk af te keuren. Het opnemen van deze man-vrouwverschillen verklaart het verschil tussen de opleidingsrichtingen, daar met name mannen de technisch/agrarische richtingen hebben gevolgd.

Om de parameters uit model 5 in tabel 3b te vergelijken in sterkte, geven we in tabel 4 weer in welke mate de verklaringskracht minder sterk wordt door het kenmerk uit het model te halen. Hieruit blijkt dat kerkbezoek het sterkst bijdraagt in de verklaring van het afkeuren van het homohuwelijk, gevolgd door de houding van de moeder toen de respondent 15 jaar oud was. Hierna volgen denominatie, geslacht en opleiding als belangrijke determinanten van het afkeuren van het homohuwelijk. Ook Kelley (2001) laat zien dat geslacht zeker zo belangrijk is bij het verklaren van de houding tegenover homoseksualiteit als opleiding. Ten slotte noteren we land van herkomst en percentage protestanten in het COROP-gebied.

Tabel 4: Belang van de verschillende determinanten in het verklaren van de houding tegenover het afschaffen van het homohuwelijk (bij verwijdering van een kenmerk uit model 5 in tabel 3b; $n=1204$)

Verwijderd kenmerk	χ^2 verlies
Opleidingsniveau moeder	0,14
Kerklidbezoek moeder	1,96
Houding moeder over homoseksualiteit	50,41**
Hoogst voltooide opleiding	11,25**
Studierichting	3,55
Kerklidmaatschap	19,25*
Religieuze lagere school	2,28
% Protestanten in COROP	6,38*
% Katholieken in COROP	2,86
Samenlevingsvorm	7,65
Geslacht	11,98**
Leeftijd	1,83
Herkomst	9,84*
Kerkbezoek	53,18**
Model χ^2	368,72

$\sim = p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

BRON: Familie-enquête Nederlandse Bevolking, 2003.

6. Conclusies

Aan de hand van gegevens over respondenten en hun gezin van herkomst hebben we laten zien in hoeverre primaire, secundair-primaire en zuiver secundaire socialisatie een rol spelen bij de afkeuring van het homohuwelijk. Effecten van secundair-primaire socialisatie blijken alleen indirect te zijn. De houding van de moeder tegenover homoseksualiteit wordt bepaald door haar religie en opleiding. Bovendien weten we dat moeders opleiding het opleidingsniveau van haar kinderen beïnvloedt en dat moeders religiositeit het kerklidmaatschap en kerkbezoek van haar kinderen beïnvloedt. Beide aspecten van het gezin van herkomst hebben echter geen directe invloed op het afkeuren van het homohuwelijk wanneer we de secundaire socialisatie verdisconteren.

Toch speelt de familie van herkomst een uitermate grote rol in de mate waarin men het homohuwelijk afkeurt. Indien de moeder in de puberteit van de respondent (sterk) afkeurend dacht over homoseksualiteit, dan is de kans beduidend groter dat de respondent het homohuwelijk afkeurt, ongeacht zijn of haar kerklidmaatschap of opleidingsniveau. Dacht de moeder juist positief, dan is de kans kleiner dat de respondent zelf neutraal of afwijzend tegenover het homohuwelijk staat. We zien dit als een bevestiging van het bestaan van effecten van primaire socialisatie. Het belang van de moeders houding suggereert dat de houding van de moeders en

hun kinderen sterk op elkaar lijkt. Toch moeten we hierbij opmerken dat de houding tegenover homoseksualiteit in één generatie is omgeslagen van overwegend negatief naar overwegend positief. Wanneer men voor het afschaffen van het homohuwelijk is, heeft men echter vrijwel altijd (70 procent) een moeder gehad die negatief stond tegenover het homoseksualiteit dan wel neutraal (27 procent) was in deze.

Over de retrospectieve metingen van moeders houding en meetfouten daarin merken we twee zaken op. Ten eerste blijkt dat respondenten de inschatting van moeders houding niet slechts aanpassen aan hun eigen houding. Daarvoor verschillen de antwoorden van de respondent over zichzelf en over zijn of haar moeder te sterk. Ten tweede vinden we dat respondenten de houding van de moeder niet slechts baseren op de inschatting die zij maken over moeders kerkbezoek. Ook hier geldt dat – alhoewel er een verwacht verband bestaat – de correlatie verre van perfect is. Deze bevindingen versterken ons vertrouwen in de gebruikte meting. Desalniettemin denken we dat het goed is de problematiek rond deze metingen verder te onderzoeken.

Het homohuwelijk mag dan op de goedkeuring rekenen van een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking, er bestaan nog altijd grote verschillen tussen religieuze en niet-religieuze Nederlanders en tussen laag en hoog opgeleiden in de mate waarin zij de wet willen terugdraaien en het homohuwelijk willen afschaffen. Een interessante bevinding die voortkomt uit de resultaten van de multinomiale regressieanalyse is dat religieuze kenmerken met name differentiëren naar voor- en tegenstanders van het afschaffen van het homohuwelijk, terwijl opleiding sterker differentieert naar tegenstanders van het afschaffen en een neutrale houding in de kwestie. Lager opgeleiden geven vaker aan dat zij ‘neutraal’ staan tegenover het afschaffen van het homohuwelijk dan hoger opgeleiden. We vermoeden dat de keuze voor een neutrale houding gelegen is in de mogelijkheid dat het homohuwelijk geen issue is en onverschilligheid oproept, ofwel dat een wat negatievere houding door groepsdruk van de dominante Nederlandse opinie verpakt wordt in een neutrale houding. Voor religieuzen geldt juist een groepsdruk van afkeuring, waardoor zij wel vaker uitgesproken tegenstander zijn van het homohuwelijk.

De eigen religie is in bijzonder sterke mate van belang voor de houding tegenover het homohuwelijk. Protestant en niet-christelijk gelovigen onderschrijven vaker dan buitenkerkelijken dat het homohuwelijk afgeschaft dient te worden. Maar we merken op dat ook onder Nederlands hervormden en gereformeerden een meerderheid tegen het afschaffen van het homohuwelijk is. Alleen onder de anders christelijk gelovigen is een meerderheid voor afschaffen. Het is opmerkelijk dat katholieken niet verschillen van de buitenkerkelijken en dat zij minder afkeurend staan tegenover het homohuwelijk dan protestanten. Het standpunt van de katholieke kerk – vaak explicieter afkeurend dan bijvoorbeeld de Protestantse Kerk Nederland – wordt dus niet overgenomen door de Nederlandse katholieken. In vervolgonderzoek is het dan ook interessant om te bezien hoe de leden van de PKN verschillen van katholieken enerzijds en de overige (afgesplitste) protestanten anderzijds.

We hebben laten zien dat met name de mate van integratie in een geloofsgemeenschap, gemeten aan de hand van kerkbezoek, van belang is. Verschillen tussen denominaties in het

afkeuren van het homohuwelijk zijn voor een groot deel te herleiden tot verschillen in het kerkbezoek van de leden, alhoewel protestanten en met name 'anders christenen' ook dan nog sterker het homohuwelijk afkeuren. Of men een religieuze school heeft bezocht of niet, maakt weinig uit voor het afkeuren van het homohuwelijk. Evenmin heeft een omgeving waarin veel katholieken wonen een invloed op dat afkeuren. Anders ligt dit voor de mate waarin men woont in gebieden waar veel protestanten wonen. Hoe hoger dat percentage, hoe sterker de afkeuring van het homohuwelijk. Dit effect bestaat naast de individuele religiositeit. Deze bevindingen ondersteunen hypothesen over zuiver secundaire socialisatie.

In deze bijdrage hebben we daarnaast laten zien dat mannen en vrouwen sterk verschillen in de mate waarin zij voor het afschaffen van het homohuwelijk zijn. Het kan zijn dat de verwijzing naar het homohuwelijk sterker de associatie van man-manparen oproept dan van lesbische paren, en daardoor een verschillende reactie effectueert onder mannen en vrouwen. Maar we denken ook dat mannen in sterkere mate dan vrouwen belang hechten aan stereotype rollenpatronen die hun mannelijkheid (dan wel vrouwelijkheid) bevestigen. Deze rollenpatronen zullen versterkt worden door omstandigheden waarin mannen zijn oververtegenwoordigd. Een voorbeeld van onderzoek dat ons meer inzicht zou kunnen geven in de relatie tussen geslacht en houding tegenover homoseksualiteit is dat naar lidmaatschap van sportclubs en deelname aan teamsporten, met name gedurende de socialisatiefase. We verwachten dat kleedkamerpraat vooral voor mannen een invloed heeft op de houding tegenover homoseksualiteit.

Niet-westerse allochtonen keuren het homohuwelijk sterker af. Wanneer Nederland de brede steun voor het homohuwelijk in stand wil houden, is het dan ook van belang om voor deze groepen de school als secundaire socialisatiebron aan te wenden om zo het gelijkheidsbeginsel in al haar implicaties over te dragen – en daar niet te zwijgen over het onderwerp homoseksualiteit. We vinden immers dat scholing leidt tot een grotere acceptatie van het homohuwelijk, zelfs zonder dat er bijzonder veel aandacht is geweest voor dit onderwerp. Gezien de sterke invloed van de houding van het gezin van herkomst is het juist voor niet-westerse leerlingen van belang om kennis op te doen over homoseksualiteit en de huidige Nederlandse normen daarentrent. Dit geldt overigens ook voor protestanten. Onze bevinding dat kerkbezoek samengaat met een sterkere afwijzing van het homohuwelijk, maakt duidelijk dat homo-emancipatiegroepen ook binnen de kerk op dit gebied een taak te vervullen hebben.

Noten

1. De auteurs zijn verbonden aan de sectie sociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen. Marcel Lubbers als universitair docent, Eva Jaspers als junior onderzoeker en Wout Ultee als hoogleraar. Correspondentie kan gestuurd worden aan Marcel Lubbers, sectie sociologie, RU, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen, M.Lubbers@maw.ru.nl.
2. Arkansas, Georgia, Kentucky, Michigan, Mississippi, Montana, North Dakota, Ohio, Oklahoma, Oregon en Utah.
3. We kennen wel schattingen van het aantal gelijk geslachtelijke paren. De cijfers van de jaarlijkse huishoudenstatistiek verschillen sterk van de Gemeentelijke Basisadministratie (Croes, 1996).
4. De enige statistische gegevens voor Nederland over steun voor het homohuwelijk uit de tijd dat dit nog niet mogelijk was, worden besproken door Janse, 2000. Ze stammen uit een enquête die het Reformatorisch Dagblad door het NIPO liet uitvoeren.

5. Andere items over homoseksualiteit bleken overigens redelijk sterk met dit item samen te hangen. Ook uit factoranalyses bleek het betreffende item met andere items over homoseksualiteit één dimensie te vormen. Echter, omdat onze aandacht specifiek op het homohuwelijk gericht is, beperken we ons tot deze singuliere uitspraak.
6. Alle denominaties wijken ook significant af van katholieken. Nederlands hervormden en gerefor-

meerden verschillen echter niet van elkaar. De Nederlands hervormden en gereformeerden zijn significant minder vaak voor het afschaffen van het homohuwelijk dan de overige christenen. De niet-christenen wijken alleen significant af van de buitenkerkelijken en katholieken.

Literatuur

- Alwin, D.F., Cohen, R.L. & Newcomb, T.M. (1991). *Political Attitudes over the Life Span*. Madison, WI: The University of Wisconsin Press.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2005a). *Kerncijfers huwen en partnerschapregistraties*. Januari 2005 van <http://statline.cbs.nl>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2005b). *Religie naar Regio 2000/2002*. April 2005 van <http://statline.cbs.nl>
- Croes, M.M. (1996). Samenwoners van gelijk geslacht. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 96, 10.
- Dalhousie, M. & Frideres, J. (1996). Intergenerational congruency, the role of the family in political attitudes of youth. *Journal of Family Issues*, 17, 155-173.
- Durkheim, E. (1897). *Le Suicide*. Paris: Alcan.
- Evangelische Omroep (2005). *Homoseksualiteit en Kerk*. Januari 2005 van <http://www.eo.nl/portals/themes>. Thema: kerk en homofilie.
- Glenn, N. D. (1980). Values, attitudes and beliefs. In O.G. Brim Jr. & J. Kagan (red.), *Constancy and Change in Human Development* (pp. 596-639). Cambridge: Harvard University Press.
- Graaf, N.D. de, Graaf, P.M. de, Kraaykamp, G. & Ultee, W. (2003). *Familie-enquête Nederlandse bevolking 2003 (databestand)*. Nijmegen: sectie sociologie KUN.
- Hekma, G. (2004). *Homoseksualiteit in Nederland van 1730 tot de moderne tijd*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Janse, C. S. L. (2000). Ruime steun voor homohuwelijk, twijfel aan noodzaak. *Reformatisch Dagblad*, 2 september 2000.
- Jansen, M. & Kalmijn, M. (2000). Emancipatiewaarden en de levensloop van jong-volwassen vrouwen, een panelanalyse van wederzijdse invloeden. *Sociologische Gids*, 4, 293-314.
- Jennings, M. (1984). The intergenerational transfer of political ideologies in eight western nations. *European Journal of Political Research*, 12, 261-276.
- Kelley, J. (2001). Attitudes towards homosexuality in 29 nations. *Australian Social Monitor*, 4, 1, 15-22.
- Kite, M. E. & B.E. Whitley Jr. (1996). Sex Differences in Attitudes towards Homosexuals: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 336-353.

- Long, S.J. (1997). *Regression models for categorical and limited dependent variables*. Thousand Oaks etc.: Sage Publications.
- Meerendonk, B. van de & Scheepers, P. (2004). Denial of equal rights for lesbians and gay men in the Netherlands, 1980-1993. *Journal of Homosexuality*, 47, 2, 63-80.
- Nahas, O. & Heijden, F. van der (2005). *Homo en moslim: hoe gaat dat samen?* Utrecht: FORUM.
- Overbeek, N. van & Renkens, J. (1998). *De heteroseksuele school: een cultuurpsychologisch onderzoek naar vanzelfsprekendheid binnen de schoolpraktijk*. Nijmegen: KUN, Lesbische en Homostudies.
- Parrott, D. J., Adams, H.E. & Zeichner, A. (2002). Homophobia: personality and attitudinal correlates. *Personality and Individual Differences*, 32, 1269-1278.
- Plummer, D. (2001). The quest for modern manhood: masculine stereotypes, peer culture and the social significance of homophobia. *Journal of Adolescence*, 24, 1, 15-23.
- Sears, D.O. (1975). Political socialisation. In F.I. Greenstein & N.W. Polsby (eds.), *Handbook of Political Science* (pp.96-136). Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Sennott, C.M. (2004). Some Dutch advice to U.S. on gay marriages: Go slowly. *International Herald Tribune*, Tuesday, March 9, 2004.
- Shokeid, M. (1995). *A Gay Synagogue in New York*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Simonis, Kardinaal A. (2002). *Brief aan de kabinetsinformatuur*. Januari 2005 van <http://www.omroep.nl/rkk/kerkdoc3>
- Stichting Emancipatie Online (2005). *Dossiers: Homohuwelijk*. April 2005 van http://www.emancipatie.nl/home/dossiers/dossiers_op_alfabet/Dossiers_H/homohuwelijk/
- Stpiusx (Priesterbroederschap St. Pius X) (2005). 'De Kerk discrimineert homoseksuelen'. Januari 2005 van <http://www.stpiusx.nl/dossiers/katholiek.htm#homoseksuelen>
- Strand, D.A. (1998). Civil liberties, civil rights and stigma. In G.M. Herek (ed.) *Stigma and sexual orientation*. pp. 108-137. Thousand Oak, CA: Sage Publications.
- Swaan, A. de (1996). Net zo. *NRC Handelsblad*, 15 juni 1996.
- Tielman, R. (2003). *Potten en flikkers de klas uit...: hoe tolerant is jouw school?* Amsterdam: COC Nederland.
- Vollebergh, W., Iedema, J., Raaymakers, Q. (2001). Intergenerational transmission and the formation of cultural orientations in adolescence and young adulthood. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 1185-1198.
- Vries, J. de (2006). *Measurement error in family background variables: the bias in the intergenerational transmission of status, cultural consumption, party preference, and religiosity*. Nijmegen: ICS dissertatie.
- Werfhorst, H. van de & Graaf, N.D. de (2004). The sources of political orientations in post-industrial society. *British journal of sociology*, 55, 2, 211-236.